



De samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten en rolgedrag van kinderen van 8-12 jaar in pestsituaties.

Afstudeeronderzoek master Kinder- en Jeugdpsychologie

Auteur:

Jeroen van der Heijden 0372544

Onderzoeksbegeleidster:

Dr. L. E. Aleva

2^e beoordelaar:

Prof. dr. D. Brugman

Datum:

29-11-2010

Samenvatting

Doel: Het huidige onderzoek heeft zich gericht op de samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten en de mate van rolgedrag in peestsituaties bij kinderen van 8-12 jaar. Tevens is nagegaan of sekse en leeftijd een rol spelen in deze samenhang.

Methode: in totaal zijn bij 232 Nederlandse kinderen van 8 tot en met 12 jaar, uit de groepen vier tot en met acht van de basisschool, meetinstrumenten afgenomen over pestrollen, morele rechtvaardiging, emotionele attributie, sociale strategieën en denkfouten.

Resultaten: met betrekking tot de samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten en de mate van rolgedrag in peestsituaties is er voor morele rechtvaardiging een significante positieve samenhang gevonden met de mate van buitenstaander en troostende verdediger zijn. Voor prosociale strategieën is alleen een significante negatieve samenhang naar voren gekomen voor de mate van troostende verdedigers zijn. Voor de denkfout uitgaan van het ergste is een significante positieve samenhang gevonden met de mate van pester en aanmoediger zijn. Voor de denkfout anderen de schuld geven is er een significante positieve samenhang gevonden met de mate van pester en aanvallende verdediger zijn gevonden en een significante negatieve samenhang met de mate van buitenstaander zijn in peestsituaties.

Conclusie: morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten hangen deels samen met de mate van rolgedrag van kinderen van 8-12 jaar in peestsituaties. Voor de samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten en rolgedrag in peestsituaties zijn geen sekse- en leeftijdsverschillen gevonden. De implicaties worden besproken.

Introductie

Pesten is een bekend fenomeen wat voor de slachtoffers ervan ernstige psychosociale gevolgen kan hebben (Hawker & Boulton, 2001). Het beter begrijpen van pestgedrag is dus van groot belang. Het is niet voor niets het geval dat er de laatste jaren steeds meer interesse is ontstaan in het onderzoeken van de verschillende vormen van pesten, soorten slachtoffers en daders van pesten (Salmivalli, 2009). Een veelgemaakt onderscheid in pestrollen naast slachtoffers en daders van pesten is het onderscheid in verdedigers, aanmoedigers en buitenstaanders bij pesten (Hawkins, Pepler & Craig, 2001). Verdedigers zijn kinderen die de kant kiezen van het slachtoffer, het slachtoffer geruststellen en ondersteunen. Aanmoedigers zijn de groep die de pester positief bekrachtigen in zijn/ haar gedrag door bijvoorbeeld te lachen of de pester aan te moedigen. Buitenstaanders zijn degenen die zich terugtrekken uit peestsituaties (Salmivalli, 2009). Ondanks dat deze groepen nog maar weinig zijn onderzocht, wordt verondersteld dat ze een belangrijke rol spelen in het pestgedrag en de gevolgen ervan (Erath, Flanagan & Bierman, 2008). In 85-88% van de gevallen zijn er namelijk leeftijdsgenoten aanwezig bij de peestsituaties (Hawkins, Pepler & Craig, 2001). Ook is er de laatste jaren onderzoek gedaan naar de moraliteit (Hawker & Boulton, 2001), sociale strategieën (Hawley, 2003; Olthof & Goossens, 2008) en denkfouten (Gini, 2006) van kinderen, en welke invloed deze hebben op de verschillende pestrollen.

Moraliteit is een belangrijke bepaler die ervoor kan zorgen dat kinderen pesten wel of niet geoorloofd vinden. Een aspect van moraliteit dat een belangrijke rol kan spelen bij pestgedrag is morele motivatie (Hawker & Boulton, 2001). Een voorbeeld hiervan is het idee dat je het moet opnemen voor mensen die gepest worden (Salmivalli & Voeten, 2004). Morele motivatie wordt in twee aspecten onderscheiden, namelijk in het emotionele aspect (emotionele attributie) en het cognitieve aspect (morele rechtvaardiging) (Asendorpf & Nunner-Winkler, 1992). Onder emotionele attributie wordt de emotie verstaan die het kind toeschrijft aan de dader van een morele overschrijding (Asendorpf & Nunner-Winkler, 1992; Blasi, 1995). Dit kan zowel een positieve, een negatieve, als een gemengde emotie zijn. Morele rechtvaardiging is de reden die het kind geeft om pestgedrag wel of niet geoorloofd te vinden (Salmivalli & Voeten, 2004). Een voorbeeld hiervan is dat sommige kinderen pesten niet geoorloofd vinden omdat andere kinderen er door gekwetst worden. Morele rechtvaardiging wordt gegeven aan emotie attributies en aan de evaluatie van een morele overschrijding. Volgens Gasser en Keller (2009) hangen morele of immorele gedragingen van kinderen samen met attributies en rechtvaardigingen van emoties.

De emotie attributie die een kind geeft aan het gedrag van de hypothetische dader is geassocieerd met het daadwerkelijke gedrag van het kind in realistische situaties (Asendorpf & Nunner-Winkler, 1992). Uit onderzoek is naar voren gekomen dat de kinderen die een positieve emotie toekennen aan de dader van pesten vaker egoïstisch en agressief gedrag vertonen (Krettenauer & Eichler, 2006). Ook kwam naar voren dat kinderen die een hogere morele gevoeligheid hadden eerder een behulpzame houding aannamen in een pestsituatie (Gini, 2006), onder morele gevoeligheid werd in dit onderzoek verstaan het besef dat bepaalde rechten van anderen in het geding zijn.

Sociale strategieën zijn strategieën die individuen gebruiken om een bepaalde machtspositie in een groep te verkrijgen, zodat ze toegang kunnen krijgen tot hulpbronnen (Hawley, 2003). Onder prosociale strategieën worden strategieën verstaan die zorgen voor indirecte toegang tot hulpbronnen, zoals het overhalen van een ander kind (Hawley, Little & Card, 2008). Antisociale strategieën zijn strategieën waarbij directe toegang wordt verkregen tot hulpbronnen, door bijvoorbeeld agressie en dwang (Hawley, Little & Card, 2008). Uit onderzoek is naar voren gekomen dat de daders van pesten vaak effectieve sociale strategieën gebruiken die ervoor zorgen dat zij zelf niet gestraft worden voor hun daden (Kaukiainen et al., 1999).

Denkfouten zijn mechanismen om na antisociaal gedrag jezelf te beschermen tegen een schuldgevoel en een negatief zelfbeeld (Barriga, Gibbs & Potter, 2001). Zelfbeschermende denkfouten spelen een grote rol in het verklaren van antisociaal gedrag (Barriga et al., 2001). Dit type denkfouten wordt onderverdeeld in egocentrisme, minimaliseren, uitgaan van het ergste en anderen de schuld geven. Deze denkfouten spelen een rol in het verklaren van pestgedrag (Gini, 2006; McCrea, 2007).

Zoals hierboven is aangegeven zijn er vele onderzoeken gedaan naar de pestrol van slachtoffer en dader, waarbij ook is onderzocht welke rol morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten spelen bij vertonen van gedrag dat wordt toegeschreven aan deze rollen (Salmivalli, 2009). Salmivalli (2009) geeft echter aan dat er weinig onderzoek is gedaan naar deze concepten bij andere pestrollen. Ook eventuele sekse- en leeftijdsverschillen met betrekking tot morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten bij pestrollen zijn nog maar weinig onderzocht (Salmivalli, 2009). Het kan daarom van belang zijn om deze variabelen in onderzoek te toetsen zodat beter zicht kan komen op specifieke interventies die gericht zijn op jongens en meisjes afzonderlijk en verschillende leeftijdsgroepen.

Pestrollen; morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten

Uit de onderzoeken naar moraliteit is gebleken dat de verdedigers van de slachtoffers van pestgedrag bepaalde morele motivaties hebben die ervoor zorgen dat zij het opnemen voor het slachtoffer (Salmivalli & Voeten, 2004). Een van deze motivaties is het idee dat je het moet opnemen voor mensen die gepest worden (Salmivalli & Voeten, 2004). Een lage morele rechtvaardiging is bij pesters een belangrijke component die ervoor zorgt dat zij pestgedrag zullen vertonen, aangezien pesters vaker redeneringen hebben om pesten geoorloofd te vinden. Het onderzoek van Gasser en Keller (2009) heeft uitgewezen dat pesters in vergelijking met andere pestrollen een lagere mate van morele kennis en morele motivatie hebben. Ondanks dat pesters op latere leeftijd vaak op de hoogte zijn van de gevolgen voor het slachtoffer zal de pester dit gedrag blijven vertonen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de pester bang is om zelf slachtoffer te worden van pestgedrag als hij andere kinderen niet pest. Ook kan het zijn dat de pester voordeel haalt uit het pestgedrag, zoals een hogere machtspositie binnen de groep.

Kärna, Voeten, Poskiparta en Salmivalli (2009) hebben aangetoond dat het groepsproces bepalend kan zijn voor het aanhouden of stoppen van pestgedrag. Hoe meer klasgenoten de pester positief bekrachtigen, hoe vaker het pesten plaatsvindt. In situaties waarin er hoge niveaus van steun en verdediging van het slachtoffer zijn, is er sprake van een tegenovergesteld effect. Hier zal pestgedrag dus minder vaak plaatsvinden. Ook de positieve groepsstatus van verdedigers zorgt ervoor dat ze het op kunnen nemen voor de slachtoffers van pesten zonder zelf doelwit te worden (Pöyhönen, Juvonen & Salmivalli, in press). Ondanks het positieve effect van het verdedigen van het slachtoffer zullen buitenstaanders (zowel aanmoedigers als niet-betrokkenen) niet snel het slachtoffer ondersteunen (Rigby & Johnson, 2006). Een verklaring die wordt gegeven voor dit gedrag is dat het een strategie is van kinderen om zich aan te passen aan de groep (Juvonen & Cadigan, 2002). Een andere reden waarom kinderen zich terugtrekken uit de peestsituatie kan zijn dat ze negatieve cognities ontwikkelen ten opzichte van het slachtoffer, waardoor de slachtoffers steeds meer verworpen worden door de groep (Olweus, 1978, zoals aangehaald in Salmivalli, 2009). Betreft ouders is bekend dat zij vaak effectieve sociale strategieën gebruiken die ervoor zorgen dat zij zelf niet gestraft worden voor hun daden (Kaukiainen et al., 1999). Een voorbeeld hiervan is het gebruik van prosociale en antisociale strategieën, die ervoor zorgen dat ze op een gecontroleerde wijze omgaan met hun gedrag, waardoor ze er wel de privileges, maar niet de nadelen van ondervinden (Hawley, 1999). Kinderen die zowel prosociale- als antisociale strategieën combineren hebben de grootste successen. Op het moment dat kinderen

alleen maar prosociale strategieën zouden gebruiken, bestaat de kans dat leeftijdgenoten over ze heen gaan lopen. Wanneer alleen antisociale strategieën gebruikt worden, bestaat de kans dat leeftijdsgenoten ze misschien niet meer aardig zullen vinden (Hawley, Little & Card, 2008).

Uit verschillende onderzoeken is naar voren gekomen dat sociale interactie een belangrijke rol speelt in de ontwikkeling van denkfouten (Gini, 2006; Gjerde, Block & Block, 1986; Menesini et al., 2003; McCrea, 2007). Hoe positiever en hoe vaker er sprake is van sociale interactie, hoe minder er bijvoorbeeld sprake is van een egocentrische denkwijze. (Gjerde et al., 1986). De onderzoekers stellen echter wel dat sociale interactie alleen geen verklaring is voor een egocentrische denkwijze (Gini, 2006; Gjerde et al., 1986; Menesini et al., 2003; McCrea, 2007). Ook andere factoren, zoals de persoonlijkheidskenmerken van een kind, kunnen hierin een rol spelen. Uit onderzoek is gebleken dat pesters, in tegenstelling tot andere pestrollen, een meer egocentrische manier van denken hebben die hun pestgedrag rechtvaardigt (Menesini et al., 2003). Betreft de denkfout minimaliseren, waarbij kinderen het idee hebben dat het niet erg is om anderen verbaal of fysiek aan te vallen omdat je toch tegen een stootje moet kunnen, stelt Bandura (2002), zoals aangehaald in Gini (2006) dat dit een veelgebruikte manier is van pesters om het gedrag wat ze vertonen goed te keuren. Een andere veelgemaakte denkfout van pesters is dat de slachtoffers het verdienen om zo behandeld te worden, omdat ze het over zichzelf hebben afgeroepen (Bandura, 2002, zoals aangehaald in Gini, 2006). Deze denkfout wordt anderen de schuld geven genoemd. De zelfbeschermende denkfout komt mogelijk voort uit het feit dat je door op deze manier te denken je zelfvertrouwen beter kunt behouden en het je spijt en schaamtegevoelens voor jezelf of je gedrag doet afnemen (McCrea, 2007). Uit bovenstaande onderzoeken is dus naar voren gekomen dat bij de groep pesters vaker sprake is van de denkfouten egocentrisme (Gjerde et al., 1986; Menesini et al., 2003), minimaliseren (Bandura, 2002 zoals aangehaald in Gini, 2006) en anderen de schuld geven (Bandura, 2002, zoals aangehaald in Gini, 2006). Opvallend is dat pesters geen nadeel van hun denkfouten lijken te ondervinden, zoals gebleken is uit de literatuur over sociale strategieën (Kaukiainen et al., 1999). Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat pesters wel de meeste denkfouten maken, maar dat dit geen invloed heeft op hun positie binnen een groep, omdat zij effectief gebruik maken van sociale strategieën. Over uitgaan van het ergste, en eventuele verschillen tussen alle pestrollen is geen literatuur gevonden. Dit is een opvallend gegeven, aangezien bij de andere pestrollen aannemelijk is dat deze denkfout invloed heeft op de gedragingen van deze groepen in pestsituaties. Het zou bijvoorbeeld zo kunnen zijn dat deze individuen doordat ze de denkfout

uitgaan van het ergste maken, een positie in de groep aannemen die ervoor zorgt dat ze zelf buiten schot blijven bij pestgedrag.

Pestrollen en sekseverschillen in morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten

Er zijn verschillende onderzoeken die de samenhang tussen pestrollen en sociale strategieën, morele motivatie of denkfouten hebben onderzocht, waarbij is gecontroleerd voor sekseverschillen (Barriga, Morrison, Liao & Gibbs, 2001; Gasser & Keller, 2009; Hawley, Little & Card, 2008; Trach, Heimel, Waterhouse & Neal, 2010). Als het gaat om morele motivatie is in onderzoek naar voren gekomen dat er geen sprake is van sekseverschillen bij pestrollen (Gasser & Keller, 2009; Barriga, Morrison, Liao & Gibbs, 2001). Bij zowel mannelijke als vrouwelijke pesters is er sprake van een lagere mate van morele motivatie (Gasser & Keller, 2009).

Betreft de samenhang tussen pestrollen en sociale strategieën, en sekseverschillen hierin, hebben Trach en anderen (2010) gevonden dat jongens minder snel geneigd zijn om een slachtoffer van pesten te verdedigen dan meisjes. Het is zelfs zo dat jongens sneller geneigd zijn om de pester te helpen of te bekrachtigen (Trach et al., 2010). Meisjes gebruiken over het algemeen meer prosociale strategieën dan jongens, zoals het direct onderbreken van het pestgedrag, het helpen van het slachtoffer, of het aanspreken van een volwassene. Er zijn geen verschillen gevonden tussen jongens en meisjes als het gaat om buitenstaanders van pesten. Over het algemeen zijn er evenveel jongens als meisjes die niets doen aan het pestgedrag. Bij de pesters zelf is gebleken dat vrouwelijke pesters meer gebruik maken van prosociale strategieën in pesten. Meisjes hebben een beter begrip van emoties dan jongens, waardoor zij meer indirecte peststrategieën gebruiken (Gasser & Keller, 2009). Door het betere begrip van emoties zijn meisjes beter in staat om zich in te verplaatsen in de belevingswereld van de ander, waardoor zij subtielere peststrategieën kunnen toepassen.

Ook voor de zelfbeschermende denkfouten egocentrisme, minimaliseren, anderen de schuld geven en uitgaan van het ergste zijn er geen onderzoeken gevonden die direct aantonen dat er sprake is van sekseverschillen in denkfouten bij de verschillende pestrollen. Wel is het aannemelijk om te denken dat deze verschillen er zijn, met name bij pesters. Uit onderzoek is namelijk naar voren gekomen dat jongens meer reactieve agressie vertonen en dat meisjes meer proactieve agressie vertonen (Hawley et al., 2008). Onder reactieve agressie wordt een vijandige reactie op een waargenomen frustratie door gebrek aan zelfcontrole verstaan. Onder proactieve agressie wordt instrumenteel agressief gedrag verstaan (Hawley et al., 2008). Mogelijk hangt reactieve agressie meer samen met het maken van denkfouten dan proactieve

agressie. Een voorbeeld hiervan is dat je jezelf op een bepaalde manier gedraagt omdat je denkt dat iemand je uitlokt, of de gedachte dat bepaalde gedragingen een bepaald doel hebben en daarom gerechtvaardigd zijn. Omdat jongens meer reactieve agressie gebruiken zou het kunnen zijn dat mannelijke pesters meer denkfouten maken dan vrouwelijke pesters.

Pestrollen en leeftijdsverschillen in morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten

Met betrekking tot leeftijdsverschillen en morele motivatie is naar voren gekomen dat jongere kinderen meer gebruik maken van conventionele regels die pestgedrag rechtvaardigen. Deze regels zijn gebaseerd op een egocentrische denkwijze. Gasser en Keller (2009) stellen daarbij dat dit ook te maken heeft met het feit dat jonge kinderen nog minder morele kennis hebben. Tevens is gebleken dat jongere kinderen vaker positieve emoties toeschrijven aan gedragingen waarvan ze weten dat ze eigenlijk fout zijn (Keller et al., 2003; Smetana, Campione-Barr & Yell, 2003). Kinderen rechtvaardigen deze positieve emotionele attributies door te verwijzen naar persoonlijke voordelen die ze met hun handelingen behalen (Nunner-Winkler, 1998). Op latere leeftijd zullen kinderen minder snel positieve emotionele attributies aan deze gedragingen toeschrijven (Keller et al., 2003). Naarmate kinderen ouder worden zullen ze meer geneigd zijn om te beredeneren vanuit het perspectief van een ander. Ook neemt de morele kennis van kinderen toe naarmate ze ouder worden (Gasser & Keller, 2009). Kinderen zien dan in dat het eigen handelen om bepaalde middelen te verkrijgen een negatieve invloed kan hebben op anderen (Menesini et al., 2003). Deze ontwikkeling blijft bij pesters meestal uit (Menesini et al., 2003). De meeste pesters behouden deze egocentrische denkwijze. Van de pesters die inzien wat de gevolgen zijn van hun eigen gedrag, laat slechts 30% minder pestgedrag zien. Als reden wordt gegeven dat pesters de voordelen voor zichzelf belangrijker blijven vinden dan de gevolgen voor het slachtoffer (Gasser & Keller, 2009; Menesini et al., 2003). De emotionele redentatie blijft bij pesters dus uit, omdat zij de situatie meer zouden interpreteren op basis van de informatie en niet op basis van de emotionele reactie (Gasser & Keller, 2009; Menesini et al., 2009).

Betreft sociale strategieën is naar voren gekomen dat jonge kinderen meer directe antisociale strategieën gebruiken om de slachtoffers van pestgedrag te verdedigen. Oudere kinderen gebruiken meer indirecte prosociale strategieën (Trach et al., 2010). Tevens is gebleken dat naarmate kinderen ouder worden, de groep verdedigers van pestgedrag kleiner wordt, en de groep aanmoedigers groter. Een reden voor deze toename in de groep aanmoedigers zou kunnen zijn dat de indirecte strategieën om pesten tegen te gaan minder effectief zijn, waardoor het vertrouwen bij omstanders dat er iets te doen is aan het pestgedrag

afneemt. Dit zou uiteindelijk als gevolg kunnen hebben dat kinderen helemaal niets meer doen (Trach et al., 2010).

Als er gekeken wordt naar denkfouten blijkt dat jongere kinderen die pesten vaker denkfouten maken dan oudere kinderen (Arsenio & Lemerise, 2001). Een verklaring die hiervoor wordt gegeven is dat jongere kinderen nog minder kennis hebben van emoties dan oudere kinderen. Hierdoor maken jongere kinderen eerder een denkfout waarbij zij een interpretatie geven op basis van een emotionele reactie en niet op basis van de oorspronkelijke informatie of situatie. Naarmate kinderen ouder worden leren ze, mede door sociale interactie, welke intentie een bepaalde gedraging heeft (Arsenio & Lemerise, 2001). Wel blijkt dat pesters sneller fouten maken in het analyseren van gedragingen dan niet-pesters. Dit is met name het geval bij reactief agressieve pesters (Arsenio & Lemerise, 2001). Niet agressieve kinderen onderscheiden zich van reactief en proactief agressieve pesters in hun sociale cognities en emoties. Zij nemen gebeurtenissen anders waar, waarop zij hun eigen reactiemogelijkheden inschatten. Dit kan verklaard worden door het Sociale Informatie model, welke er vanuit gaat dat sociale informatie in een bepaalde volgorde verwerkt dient te worden om op een juiste manier op sociale situaties te reageren (Dodge, 1986). Dit model bestaat uit 6 stappen, namelijk encoding (informatie op de juiste manier waarnemen), interpretatie, emotie, responsgeneratie (verschillende reactiemogelijkheden worden bedacht), responsselectie (evalueren van die mogelijkheden) en als laatste de uitvoering van het gedrag. Kinderen met reactieve agressie hebben vooral moeite met encoding, interpretatie en emotie, terwijl proactieve kinderen moeite hebben met het vinden van (moreel gezien) de juiste oplossing.

Zoals gezegd is er nog maar weinig onderzoek gedaan naar de rol van verdediger, toeschouwer en niet-betrokkene bij pesten, evenals naar sekse- en leeftijdsverschillen in pestrollen. Ondanks dat er potentiële verklaringen zijn aangedragen voor de verschillen tussen pestrollen, de verschillen binnen deze rollen voor jongens en meisjes en verschillende leeftijdsgroepen is het belangrijk om verder te onderzoeken waar deze verschillen mee te maken kunnen hebben. Dit zou bij kunnen dragen in het beter begrijpen waar de reacties van de andere betrokken groepen bij pestgedrag vandaan komen. Tevens is het belangrijk om te toetsen voor eventuele sekse- en leeftijdsverschillen binnen deze pestrollen. Om meer inzicht te krijgen in mogelijke verschillen tussen pestrollen en eventuele sekse- en/of leeftijdsverschillen wordt er in dit onderzoek gekeken of de mate van rolgedrag in

pestsituaties verschillen in morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten, en of er sprake is van sekse- en/of leeftijdsverschillen betreft deze concepten.

Onderzoeksvragen en hypothesen

Het huidige onderzoek zal zich gaan richten op de samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën, denkfouten en rolgedrag (pesters, verdedigers, aanmoedigers en buitenstaanders) in peestsituaties bij kinderen van 8 tot en met 12 jaar. Tevens is nagegaan of sekse en leeftijd een rol spelen in deze samenhang.

De eerste onderzoeksvraag luidt: 'Is er een samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten en de mate van rolgedrag in peestsituaties bij kinderen van 8-12 jaar?'. Verwacht wordt dat kinderen die een hoge score hebben op zowel morele rechtvaardiging als emotionele attributie hoog scoren op de mate van verdedigen, en dat kinderen die laag scoren op zowel morele rechtvaardiging als emotionele attributie een hoge score hebben in mate van pesten. Op basis van eigenschappen die horen bij kinderen die aanmoediger zijn bij pestgedrag wordt verondersteld dat er een negatieve samenhang is tussen morele rechtvaardiging en emotionele attributie en de mate van aanmoedigen. Verwacht wordt dat kinderen die een hoge score hebben op de mate van buitenstaander ook een hoge score hebben op zowel morele rechtvaardiging als emotionele attributie. Betreft sociale strategieën wordt verondersteld dat kinderen die minder vaak gebruik maken van prosociale en antisociale strategieën hoog scoren op de mate van verdedigen en buitenstaan in peestsituaties. Verder wordt verwacht dat de kinderen die meer gebruik maken van zowel prosociale als antisociale strategieën hoog scoren op de mate van aanmoedigen en pesten. Voor denkfouten wordt verwacht dat kinderen die meer denkfouten maken hoog scoren op de mate van pesten. Er is geen hypothese opgesteld over verschillen tussen de andere groepen door gebrek aan voorgaand onderzoek.

De tweede onderzoeksvraag luidt: 'Is er verschil in samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten en de mate van rolgedrag van jongens en meisjes van 8-12 jaar in peestsituaties?'. Verwacht wordt dat meer meisjes dan jongens hoog scoren op de mate van verdedigen in peestsituaties, en dat meer jongens dan meisjes het pestgedrag aanmoedigen. Wat betreft de kinderen die een hoge score hebben op de mate van buitenstaander en pester zijn bij pestgedrag worden geen sekseverschillen verwacht. Als er specifiek gekeken wordt naar morele motivatie wordt verondersteld dat er geen sprake is van sekseverschillen. Wel wordt verwacht mannelijke pesters meer denkfouten maken dan vrouwelijke pesters. Er worden geen sekseverschillen verwacht op denkfouten bij de andere

pestrollen. Voor sociale strategieën wordt verondersteld jongens die meer gebruik maken van antisociale strategieën hoog scoren op de mate van pesten en dat meisjes meer gebruik maken van prosociale strategieën. Voor aanmoedigers, buitenstaanders en verdedigers worden geen sekseverschillen verwacht.

De derde onderzoeksvraag luidt: 'Is er een leeftijdsverschil in de samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën, denkfouten en de mate van rolgedrag van kinderen van 8-12 jaar in pestsituaties?'.

Betreft leeftijdsverschillen wordt verwacht dat jongere kinderen vaker hoger scoren op de mate van aanmoedigen, en minder hoog scoren op de mate van verdedigen dan oudere kinderen. Voor de mate van pesten en buitenstaan wordt geen leeftijdsverschil verwacht. Verwacht wordt dat bij een lage mate van morele rechtvaardiging en emotionele attributie, jongere kinderen een hogere score op de mate van aanmoedigen, verdedigen en buitenstaan hebben dan oudere kinderen. Bij een lagere mate van morele rechtvaardiging wordt verwacht dat jongere kinderen een hoge score op de mate van pesten hebben dan de oudere kinderen, maar dat zowel jongere als oudere kinderen laag scoren op emotionele attributie. Betreft sociale strategieën wordt verwacht dat bij de kinderen met een hoge score op de mate van verdedigen, de jonge kinderen meer gebruik maken van antisociale strategieën dan de oudere kinderen. Voor de andere pestrollen worden geen leeftijdsverschillen in sociale strategieën verondersteld. Verder wordt verwacht dat er geen leeftijdsverschillen zijn bij denkfouten voor kinderen die een hoge score hebben op de mate van aanmoedigen, verdedigen en buitenstaan. Bij kinderen die een hoge score hebben op de mate van pesten wordt verwacht dat jongere kinderen meer denkfouten maken dan oudere kinderen.

Methode

Steekproef

In het huidige onderzoek hebben 232 kinderen van 8 tot en met 12 jaar meegedaan. De gemiddelde leeftijd van de steekproef was 120.39 maanden ($N = 231$, $SD = 14.74$, range = 96-149). Bij het onderzoek zijn vier basisscholen uit verschillende provincies in Nederland betrokken geweest. De steekproef bestaat uit 119 meisjes (51.3%) en 113 jongens (48.7%). Er is gebruik gemaakt van een cross-sectioneel onderzoeksontwerp, waarbij interviews zijn afgenomen bij leerlingen uit groep 4 tot en met groep 8 van de basisschool.

49 leerlingen kwamen uit groep 4, 53 leerlingen uit groep 5, 39 leerlingen uit groep 6, 57 leerlingen uit groep 7 en 34 leerlingen uit groep 8.

De steekproef bevat voornamelijk leerlingen van midden- en hogere klasse milieus en bestaat voor 91.7% uit autochtone en 8.3% uit allochtone kinderen.

Procedure

Voor het werven van leerlingen zijn basisscholen benaderd en is aan de desbetreffende directeur, en de betrokken docent, toestemming gevraagd voor de afname. Dit is gebeurd aan de hand van een informatieve brief. Ook ouders van kinderen uit de deelnemende klassen hebben een brief gekregen met uitleg over het onderzoek waarin tevens stond dat de ouders de mogelijkheid hadden om bezwaar te kunnen tekenen voor deelname van hun kind. Indien na een week tijd geen bezwaar werd ingediend werd ervan uitgegaan dat het kind mocht deelnemen aan het onderzoek. De leerlingen konden zelf ook aangeven of ze mee wilden doen. De afname heeft individueel plaatsgevonden in een aparte testruimte waar alleen de leerling en de onderzoeksassistent aanwezig waren. De 4 verschillende onderzoeksassistenten hebben van tevoren instructies ontvangen met betrekking tot de afname. De afname duurde ongeveer 60 minuten per kind, waarbij alleen de kinderen uit groep 4 een kleine pauze hadden. Voordat de afname begon werd het kind verteld dat alle gegevens anoniem behandeld zullen worden en alle gegevens tussen onderzoeker en kind zullen blijven. Bij het onderzoek is een lijst van namen van de kinderen uit de klas gebruikt tijdens de afname. Aan het eind van het onderzoek, wanneer de gehele klas aan de beurt is geweest, kregen de kinderen een kleine beloning in de vorm van iets lekkers.

Instrumenten

Denkfouten: met een aangepaste versie van de How I Think Questionnaire (HIT; Gibbs, Potter & Liao, 2001) werden denkfouten gemeten. In totaal bevat de aangepaste versie van de

HIT 40 stellingen. Hierbij kan het kind zelf beoordelen of hij/zij het met de desbetreffende stelling helemaal niet mee eens (1), niet mee eens (2), een beetje niet mee eens (3), een beetje mee eens (4), mee eens (5) of helemaal mee eens (6) is. De HIT meet in het bijzonder de zelfbeschermende denkfout. Zelfbeschermende denkfouten worden hier onderverdeeld in vier schalen: Egocentrisme, Anderen de Schuld Geven, Minimaliseren en Uitgaan van het Ergste. Voor de schaal Egocentrisme zijn 9 items gebruikt (vr. 3, vr. 7, vr. 11, vr. 20, vr. 24, vr. 25, vr. 31, vr. 33 en vr. 40). “Soms moet ik liegen om mijn zin te krijgen” is een voorbeeld van een vraag die gerelateerd is aan de denkfout egocentrisme. Voor de schaal Anderen de Schuld Geven zijn ook 9 items gebruikt (vr. 2, vr. 4, vr. 5, vr. 8, vr. 12, vr. 32, vr. 35, vr. 36 en vr. 39). “Als ik mensen uitlach is het hun eigen schuld” is een voorbeeld van een vraag welke aan de denkfout Anderen de Schuld Geven gerelateerd is. Voor de schaal Minimaliseren zijn 6 items gebruikt (vr. 10, vr. 21, vr. 28, vr. 37, vr. 41 en vr. 43). Een voorbeeld van een vraag die gerelateerd is aan de denkfout Minimaliseren is “Schelden is niet erg. Het doet toch niemand pijn”. Voor de schaal Uitgaan van het Ergste zijn 7 items gebruikt (vr. 13, vr. 16, vr. 18, vr. 19, vr. 23, vr. 27 en vr. 29). “Ik krijg toch altijd ruzie” is een voorbeeld van een vraag die gerelateerd is aan de denkfout Uitgaan van het Ergste. De betrouwbaarheid in dit onderzoek is berekend voor alle schalen van de HIT vragenlijst. De Cronbach’s alpha van de schaal Egocentrisme is .62, van de schaal Anderen de Schuld Geven .63, van de schaal Minimaliseren .65 en van de schaal Uitgaan van het Ergste .74. Dit zijn alle voldoende tot goede betrouwbaarheden.

Pestrollen: met een aangepaste versie van de New Participant Role Scale (NPRS; Goossens, Olthof & Dekker, 2006) worden de verschillende pestrollen gemeten. De vragenlijst bestaat uit zes schalen: pesters, slachtoffers, aanmoedigers, buitenstaanders, troostende en aanvallende verdedigers. De kinderen kunnen per vorm van pesten aangeven welke kinderen uit de klas op die manier wel eens gepest worden en of ze zelf wel eens pesten. Ook kunnen de kinderen namen noemen van de kinderen die zich tijdens de peestsituaties afzijdig hielden (buitenstaander), gingen aanmoedigen (aanmoediger) of hulp aanboden (troostende en aanvallende verdediger). Er zat geen limiet op het noemen van namen van kinderen. Voor het plaatsen van de participanten in de verschillende gedragingen die horen bij specifieke pestrollen is er een continue score berekend die aangeeft in welke categorie het kind geplaatst kan worden. Deze score loopt van nul tot 1, waarbij een score dicht bij de 1 betekent dat de gedragingen bij de betreffende pestrol meer wordt toegepast door het desbetreffende kind.

Voor dit onderzoek werden alleen de volgende pestrollen gebruikt; pester, aanmoediger, buitenstaander, troostende verdediger en aanvallende verdediger.

Sociale strategieën: met een aangepaste versie van de Gebruik Sociale Strategieën vragenlijst van Hawley (Hawley, Little & Card, 2008) worden de verschillende sociale strategieën gemeten. De vragenlijst bestaat uit 24 items, waarbij 12 items gaan om het beoordelen van andermans gedrag (“Welke kinderen in de klas dreigen anderen met woorden of gebaren om zo hun zin te krijgen?”) en 12 items gaan over jezelf (“Hoe vaak dreig jij anderen met woorden of gebaren om zo je zin te krijgen?”). Bij de vragen over jezelf kon het kind zelf beoordelen of hij/zij bijna nooit (0), heel soms (1), soms (2), vaak (3), of heel vaak (4) dergelijk gedrag vertoont. In dit onderzoek is alleen gebruik gemaakt van de scores van de zelfrapportage. Voor de schaal prosociale strategieën zijn 6 items gebruikt (vr. 6.1, vr. 6.4, vr. 6.6, vr. 6.9, vr. 6. 10 en vr. 6.11). “Hoe vaak beloof jij vriendschap om iets gedaan te krijgen? Je zegt dan bijvoorbeeld: *Dan ben ik je beste vriend/vriendin.*” is een voorbeeld van de vragen over gebruik prosociale strategieën. Voor de schaal antisociale strategieën zijn ook 6 items gebruikt (vr. 6.2, vr. 6.3, vr. 6.5, vr. 6. 7, vr. 6.8 en vr. 6.12). “Hoe vaak dreig jij anderen met woorden of gebaren om zo je zin te krijgen?” is een voorbeeld van de vragen over gebruik van antisociale strategieën. Op basis van de 6 items per schaal is het gemiddelde berekend, waarbij een hogere score een indicator is voor meer gebruik van de desbetreffende strategie. De betrouwbaarheidsscores in dit onderzoek zijn berekend voor beide schalen van de Gebruik Sociale Strategieën vragenlijst. De Cronbach’s alpha van de schaal prosociale strategieën is .71 en voor de schaal antisociale strategieën is .88. Dit wordt beide gezien als een goede betrouwbaarheid.

Morele motivatie:

Emotie attributie

Met twee “Happy Victimizer” verhaaltjes werd de emotie attributie gemeten (Gasser & Keller, 2009). In beide verhalen wordt er een sociale situatie weergegeven waar twee vrienden met elkaar aan het spelen zijn. In het verhaaltje vindt een morele overschrijding plaats door één van de vrienden. Aan de participant wordt vervolgens gevraagd hoe hij/zij zich zou voelen na de gebeurtenis in het verhaaltje wanneer hij/zij de morele overschrijder zou zijn. Een toekenning van een positieve emotie aan de morele overschrijder is gescoord als een egoïstische emotie attributie (score 0). Een toekenning van een negatieve emotie is gescoord als een altruïstische emotie attributie (score 2). Wanneer zowel een positieve emotie als een

negatieve emotie toegekend werd is dit gescoord als een gemengde emotie attributie (score 1). De totaalscore op emotie attributie is berekend door de score van beide verhaaltjes bij elkaar op te tellen (range 0-4). Een hogere score op emotie attributie betekent een meer altruïstische emotie attributie. De Cronbach's alpha is .52, waardoor de betrouwbaarheid als onvoldoende kan worden beschouwd.

Morele rechtvaardiging

Met zes hypothetische verhaaltjes werd de morele rechtvaardiging gemeten. In elk hypothetisch verhaal vindt er een morele overschrijding plaats ondersteund door een tekening, zoals het uitlachen van iemand, iets kapot maken van iemand anders, niet luisteren naar je moeder en iemand slaan. Vervolgens werd aan de participant gevraagd waarom hij/zij de morele overschrijding als goed of fout beoordeelt. Door middel van de argumentatie werd per verhaal de morele rechtvaardiging van de overschrijding gemeten door deze onder te verdelen in drie domeinen (moreel (score 1), conventioneel (score 2) of persoonlijk domein (score 3). De totaalscore werd vervolgens berekend door alleen het aantal scores op het morele domein van de zes vragen bij elkaar op te tellen (range 0-6). Een hogere score geeft een hogere mate van morele rechtvaardiging weer. De Cronbach's alpha is .60, waardoor de betrouwbaarheid als voldoende kan worden beschouwd.

Analyses

De vraag luidt: 'Is er een samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten en de mate van rolgedrag in peetsituaties bij kinderen van 8-12 jaar, en welke rol spelen sekse- en leeftijd hierin?'. De onafhankelijke variabelen zijn morele rechtvaardiging en emotionele attributie, prosociale en antisociale strategieën en minimaliseren, egocentrisme, anderen de schuld geven en uitgaan van het ergste. Morele rechtvaardiging en emotionele attributie vormen samen het concept morele motivatie. Prosociale en antisociale strategieën vormen samen het concept sociale strategieën. Minimaliseren, egocentrisme, anderen de schuld geven en uitgaan van het ergste staan voor het concept denkfouten. Sekse en leeftijd zijn in de analyses meegenomen als moderatoren, waarbij sekse als dummyvariabele gecodeerd is en leeftijd als continue variabele.

In de analyses is gebruik gemaakt van drie stappen. In stap 1 is voor de variabelen sekse en leeftijd onderzocht of er een samenhang is met de pestrollen door middel van univariate ANOVA's per pestrol. In stap 2 zijn de hoofdeffecten van de concepten met de pestrollen door onderzocht door middel van 5 multi-pele regressie analyses (methode BACKWARD).

Ten slotte zijn in stap 3 de mogelijke interactie-effecten onderzocht van de concepten in combinatie met sekse- of leeftijd voor de verschillende pestrollen. Voordat de analyses voor de interactie-effecten zijn uitgevoerd zijn de betrokken variabelen gecentreerd.

Resultaten

Pestrollen; morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten

In tabel 1 staan de gemiddelden en standaarddeviaties van alle afhankelijke en onafhankelijke variabelen. Ook is er voor stap 1 voor de variabelen sekse en leeftijd de samenhang met de pestrollen weergegeven. Voor tabel 2 betekent dit dat alleen sekse en leeftijd zijn meegenomen in de analyses waarbij deze significant waren als covariaat. De resultaten van de multipale regressie analyses staan in tabel 2.

Tabel 1

Beschrijvende statistieken afhankelijke (de verschillende pestrollen) en onafhankelijke (morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten) variabelen en moderatoren leeftijd en sekse

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Leeftijd		Sekse	
			<i>F</i>	Sig.	<i>F</i>	Sig.
Pester	.22	.179	3.35	.07	1.68	.20
Aanvallende verdediger	.24	.185	3.06	.08	.12	.73
Troostende verdediger	.30	.195	.03	.86	23.70	.00*
Buitenstaander	.24	.18	.13	.72	16.19	.00*
Aanmoediger	.16	.171	.12	.73	9.45	.00*
Morele rechtvaardiging	4.12	1.43				
Emotionele attributie	2.22	1.08				
Prosociale strategieën	.67	.63				
Antisociale strategieën	.44	.57				
Egocentrisme	1.94	.62				
Minimaliseren	1.57	.58				
Uitgaan van het ergste	1.84	.70				
Anderen de schuld geven	2.23	.69				

Met betrekking tot het concept morele motivatie is voor morele rechtvaardiging een significante positieve samenhang gevonden met de mate van buitenstaander en troostende verdediger zijn. Een hogere mate van morele rechtvaardiging voorspelt een grotere rol in de mate van buitenstaander of troostende verdediger zijn. Er is geen significante samenhang tussen morele rechtvaardiging en de overige pestrollen. Tevens is er geen significante samenhang naar voren gekomen tussen emotionele attributie en de verschillende pestrollen. Deze resultaten komen deels overeen met de van tevoren gestelde verwachtingen.

Wat betreft het concept sociale strategieën is voor prosociale strategieën alleen een significante negatieve samenhang naar voren gekomen voor de mate van troostende verdedigers zijn. Een lagere mate van prosociale strategieën voorspelt een grotere rol in de mate van troostende verdediger zijn. Er is geen significante samenhang tussen prosociale strategieën en de overige pestrollen. Tevens is er geen significante samenhang naar voren gekomen tussen antisociale strategieën en de verschillende pestrollen. Deze resultaten komen deels overeen met de van tevoren gestelde verwachtingen.

Voor het concept denkfouten zijn er voor de denkfouten egocentrisme en minimaliseren geen significante samenhangen gevonden met de verschillende pestrollen. Voor de denkfout uitgaan van het ergste is er een significante positieve samenhang gevonden met de mate van pester en aanmoediger zijn. Ook voor de denkfout anderen de schuld geven is een significante positieve samenhang gevonden met de mate van pester en aanvallende verdediger zijn. Voor de denkfout anderen de schuld geven is een significante negatieve samenhang gevonden met de mate van buitenstaander zijn. Er is geen significante samenhang tussen de overige pestrollen en de denkfouten uitgaan van het ergste en anderen de schuld geven. Deze resultaten komen deels overeen met de van tevoren gestelde verwachtingen.

De onafhankelijke variabelen (morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten) verklaren 5% van de variantie bij de mate van pester zijn, waarbij alleen de denkfouten uitgaan van het ergste en anderen de schuld geven significant bijdragen. 2% van de variantie wordt door de onafhankelijke variabelen verklaard bij de mate van aanmoediger zijn, waarbij alleen de denkfout uitgaan van het ergste significant bijdraagt. Voor de mate van buitenstaander zijn wordt 7% van de variantie verklaard door de onafhankelijke variabelen, waarbij alleen morele rechtvaardiging en anderen de schuld geven significant bijdragen. 2% van de variantie wordt verklaard door de onafhankelijke variabelen bij de mate van aanvallende verdediger zijn, waarbij alleen de denkfout anderen de schuld geven significant bijdraagt. 8% van de variantie bij de mate van troostende verdediger zijn wordt verklaard door de onafhankelijke variabelen, waarbij alleen morele rechtvaardiging en prosociale strategieën significant bijdragen. Deze resultaten kunnen allen worden geïnterpreteerd als zeer zwakke verbanden. Morele rechtvaardiging lijkt de grootste voorspeller voor gedrag van buitenstaanders bij pesten, het gebruik van sociale strategieën lijkt de grootste voorspeller voor gedrag van troostende verdedigers bij pesten, en denkfouten lijken de grootste voorspeller te zijn voor het gedrag van pesters. De resultaten komen slechts deels overeen met de van tevoren gestelde verwachting.

Pestrollen en sekseverschillen; morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten

De tweede onderzoeksvraag luidt: ‘Is er verschil in samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten en de mate van rolgedrag van jongens en meisjes van 8-12 jaar in pestsituaties?’. Uit de resultaten van analyses is naar voren gekomen dat er bij zowel de scores voor de mate van aanmoediger zijn, als bij de scores voor de mate van buitenstaander en troostende verdediger zijn sprake is van een verschil in samenhang tussen jongens en meisjes. Jongens scoren hoger op de mate van aanmoediger zijn, terwijl meisjes hoger scoren op de mate van buitenstaander en troostende verdediger zijn. Voor de scores voor de mate van pester en aanvallende verdediger zijn is geen verschil in samenhang naar voren gekomen voor jongens en meisjes. De resultaten komen deels overeen met de van tevoren gestelde verwachtingen.

Interactie-effecten sekse en pestrollen op morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten

Voor de samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten en de mate van aanmoediger, buitenstaander en troostende verdediger zijn is er getoetst voor eventuele interactie-effecten met sekse. Uit de resultaten is geen significant interactie-effect naar voren gekomen voor sekse en morele rechtvaardiging met de mate van buitenstaander en troostende verdediger zijn. Tevens is er geen significant interactie-effect gevonden voor sekse en prosociale strategieën met de mate van troostende verdediger zijn. Ook zijn er geen specifieke interactie-effecten gevonden voor sekse en denkfouten bij de mate van aanmoediger en buitenstaander zijn.

Pestrollen en leeftijdsverschillen; morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten

De derde onderzoeksvraag luidt: ‘Is er een leeftijdsverschil in de samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën, denkfouten en de mate van rolgedrag van kinderen van 8-12 jaar in pestsituaties?’. Uit de analyses is geen verschil in samenhang naar voren gekomen tussen leeftijd en de mate van rolgedragingen in pestsituaties. Hierdoor hoeft er niet verder getoetst te worden op eventuele interactie-effecten met leeftijd.

Tabel 2

Resultaten van de multipele regressie-analyses voor de pestrollen met morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten, en sekse- en leeftijdsverschillen

	Pester			Aanmoediger			Buitenstaander			Aanvallende verdediger			Troostende verdediger		
	β	ΔR^2	F	β	ΔR^2	F	β	ΔR^2	F	β	ΔR^2	F	β	ΔR^2	F
1. controlevariabele															
Sekse 0	-			n.s.			n.s.			-			n.s.		
1	-			-.08***			.09***			-			.13***		
leeftijd	-			-			-			-			n.s.		
2. hoofdeffecten		.05			.02			.07			.02			.08	
			$F(4,227)=4.16^{**}$			$F(2,229)=3.64^*$			$F(2,229)=9.60^{***}$			$F(2,229)=5.02^*$		$F(3,228)=7.74^{***}$	
Morele rechtvaardiging	-			-			.22**			-			.13*		
Emotionele attributie	n.s.			-			-			-			-		
Prosociale strategieën	-			-			-			-			-.20**		
Antisociale strategieën	-			-			-			-			-		
Egocentrisme	n.s.			-			-			-			-		
Minimaliseren	-			-			-			-			n.s.		
Uitgaan van het ergste	.16*			.15*			-			-			-		
Anderen de schuld geven	.16*			-			-.17**			.15*			-		
3. interactie															
Sekse*morele rechtvaardiging	-			-			n.s.			-			n.s.		
Sekse*prosociale strategieën	-			-			-			-			n.s.		
Sekse*uitgaan van het ergste	-			n.s.			-			-			-		
Sekse*anderen de schuld geven	-			-			n.s.			-			-		

Noot. * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$; n.s. = niet significant; - = niet in analyse; sekse 0 = jongens, sekse 1 = meisjes

Conclusie en discussie

Het huidige onderzoek heeft zich gericht op de samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten en de mate van rolgedrag van kinderen van 8-12 jaar in peestsituaties. Tevens is nagegaan of sekse en leeftijd een rol spelen in deze samenhang.

Pestrollen, morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten

Betreft de samenhang tussen morele motivatie en de mate van rolgedrag (pester, aanmoediger, buitenstaander, aanvallende en troostende verdediger) in peestsituaties werd verwacht dat een hoge score op zowel morele rechtvaardiging als emotionele attributie geassocieerd is met de mate van verdediger zijn, en dat een lage score op zowel morele rechtvaardiging als emotionele attributie geassocieerd is met de mate van pesters zijn. Voor buitenstaanders en aanmoedigers is geen hypothese opgesteld betreft morele motivatie vanwege gebrek aan onderzoeksresultaten. Er is alleen voor troostende verdedigers ondersteuning gevonden voor de hypothese dat een hogere score op morele rechtvaardiging samenhangt met een hogere mate van verdediger zijn. Dat wil zeggen dat deze kinderen waarschijnlijk meer het gevoel hebben dat pestgedrag niet geoorloofd is en daardoor zullen zij de slachtoffers in peestsituaties eerder bijstaan. Voor buitenstaanders was geen hypothese opgesteld, maar een hogere score op morele rechtvaardiging is in dit onderzoek geassocieerd met een hogere mate van buitenstaander zijn. Een mogelijke verklaring voor dit gevonden resultaat is dat er meer meisjes dan jongens in dit onderzoek behoorden tot de groep buitenstaanders. Meisjes hebben op de leeftijd van 8-12 jaar vaak een hogere morele rechtvaardiging dan jongens (Gasser & Keller, 2009). In dit onderzoek waren er drie keer zoveel meisjes dan jongens buitenstaander. Er is geen significante samenhang gevonden tussen emotionele attributie en de verschillende pestrollen. Dit betekent dat het rolgedrag van kinderen in peestsituaties niet bepaald wordt door de toekenning van emoties aan een morele overschrijder. Dit komt niet overeen met de vooraf gestelde hypothese. Een verklaring hiervoor kan zijn dat het meetinstrument 'happy victimizer' onvoldoende betrouwbaar is om emotionele attributie te meten. Ook zijn er slechts twee 'happy victimizer' verhaaltjes gebruikt in dit onderzoek om de emotie attributie te meten. De verschillen in antwoorden tussen kinderen zijn daardoor moeilijker vast te stellen.

Betreft sociale strategieën werd verondersteld dat een lagere score op zowel antisociale als prosociale strategieën geassocieerd is met de mate van verdediger en buitenstaander zijn van pesten. Verder werd verwacht dat een hogere score op zowel prosociale als antisociale strategieën is geassocieerd met een hogere mate van aanmoediger en pester zijn. Alleen voor het gebruik van prosociale strategieën is een negatieve samenhang

naar voren gekomen met de mate van troostende verdediger zijn. Dit betekent dat kinderen die minder gebruik maken van strategieën die zorgen voor indirecte toegang tot hulpbronnen meer rolgedrag van een troostende verdediger in pestsituaties laat zien. Dit is opvallend te noemen, aangezien op basis van literatuuronderzoek verwacht werd dat troostende verdedigers meer indirecte strategieën gebruiken. Zij zouden er in pestsituaties juist op een indirecte manier voor de slachtoffers zijn, namelijk na afloop en niet direct wanneer de daadwerkelijke pestsituaties plaatsvinden. Een mogelijke verklaring kan zijn dat de troostende verdediger minder gericht is op het verkrijgen van sociale dominantie. Voor de overige hypothesen is geen ondersteuning gevonden. Een verklaring hiervoor kan zijn dat er alleen gebruik is gemaakt van zelfrapportage om de sociale strategieën te meten. Hierdoor kan het zijn dat kinderen sociaal gewenste antwoorden hebben gegeven op de vragen, waardoor een mogelijke samenhang niet duidelijk naar voren is gekomen.

Voor denkfouten werd verwacht dat meer denkfouten is geassocieerd met een hogere mate van pester zijn dan de andere pestgedragingen. Er is geen hypothese opgesteld over verschillen tussen de andere pestgedragingen door gebrek aan voorgaand onderzoek. In overeenstemming met deze hypothese is er een positieve samenhang gevonden tussen de denkfouten uitgaan van het ergste en anderen de schuld geven en een hoge score op de mate van pester zijn. Dit betekent dat een kind dat meer geneigd is om uit te gaan van het ergste en sneller geneigd is om anderen de schuld te geven voor zijn handelen eerder het rolgedrag van een pester zal aannemen. Er is geen samenhang gevonden tussen de denkfouten egocentrisme en minimaliseren en een hoge score op de mate van pester zijn. Een mogelijke verklaring voor dit gevonden resultaat kan zijn dat bijvoorbeeld pesters in dit onderzoek wel degelijk de gevolgen inzien van hun gedrag voor anderen, en vaardig zijn in het lezen van emoties van anderen, maar dat zij deze vaardigheden van sociaal-cognitieve competentie juist gebruiken om er persoonlijk voordeel uit te halen, zoals interpersoonlijke dominantie in een groep (Sutton, Smith en Swettenham, zoals aangehaald in Gini, 2006). Voor aanmoedigers is geen hypothese opgesteld, maar in dit onderzoek is er een positieve samenhang gevonden tussen de denkfout uitgaan van het ergste en een hoge score op de mate van aanmoediger zijn. Dit wil zeggen dat kinderen die sneller geneigd zijn om uit te gaan van het ergste eerder het rolgedrag van een aanmoediger in pestsituaties zal aannemen. Wellicht dat deze kinderen het pesten aanmoedigen omdat ze door het gebruik van de denkfout uitgaan van het ergste bang zijn om zelf gepest te worden. Voor buitenstaanders is geen hypothese opgesteld, maar er is wel een negatieve samenhang gevonden tussen de denkfout anderen de schuld geven en een hoge score op de mate van buitenstaander zijn. Dit betekent dat een kind dat minder snel geneigd is

om anderen de schuld te geven voor zijn handelen meer het rolgedrag van een buitenstaander in peestsituaties zal aannemen. Voor aanvallende verdediger is ook geen hypothese opgesteld, maar er is in dit onderzoek een positieve samenhang gevonden tussen de denkfout anderen de schuld geven en een hoge score op de mate van aanvallende verdediger zijn. Dit betekent dat een kind dat sneller geneigd is om anderen de schuld te geven voor zijn handelen meer het rolgedrag van een aanvallende verdediger in peestsituaties zal aannemen. Er zijn verder geen significante samenhangen gevonden tussen de overige denkfouten en pestrollen.

Pestrollen, morele motivatie, sociale strategieën, denkfouten en sekseverschillen

Betreft de sekseverschillen binnen de samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten en pestrollen zijn verschillende hypothesen opgesteld. Voor morele motivatie werd verondersteld dat er geen sprake is van sekseverschillen met betrekking tot rolgedrag in peestsituaties. Voor de van tevoren gestelde hypothese is ondersteuning gevonden. Dit wil zeggen dat er voor morele motivatie geen sprake is van sekseverschillen met betrekking tot rolgedrag in peestsituaties.

Voor sociale strategieën werd verondersteld dat jongens die meer gebruik maken van antisociale strategieën hoog scoren op de mate van pester zijn en dat meisjes die meer gebruik maken van prosociale strategieën hoog scoren op de mate van pester zijn. Voor de maten van aanmoediger, buitenstaanders en verdedigers zijn werden geen sekseverschillen verwacht. Voor geen van de van tevoren gestelde hypothesen is ondersteuning gevonden. In tegenstelling tot de van tevoren gestelde verwachting is er geen sekseverschil gevonden voor de samenhang van sociale strategieën met de mate van behoren tot een bepaalde pestrol. Een verklaring hiervoor kan zijn dat het gebruik van sociale strategieën in dit onderzoek anders is gemeten dan in voorgaand onderzoek. Ook kan het zijn dat de manier waarop de groepen zijn gedefinieerd in dit onderzoek verschilt van voorgaand onderzoek.

Voor denkfouten werd verwacht dat jongens met een hogere score op de mate van pester zijn meer denkfouten maken dan meisjes met een hogere score op de mate van pester zijn. Er werden geen sekseverschillen verwacht op denkfouten bij de andere pestrollen. In tegenstelling tot de van tevoren gestelde verwachting is er geen sekseverschil gevonden voor de samenhang tussen het maken van denkfouten en de mate van pester zijn. Dat betekent dat er tussen jongens en meisje geen verschil zit in het maken van denkfouten wanneer zij het rolgedrag van een pester aannemen in peestsituaties. Er werd verwacht dat er een sekseverschil zou zijn omdat reactieve agressie meer samen zou hangen met het maken van denkfouten dan

proactieve agressie. Omdat jongens meer reactieve agressie gebruiken zou het daarom kunnen zijn dat mannelijke pesters meer denkfouten maken dan vrouwelijke pesters.

Pestrollen, morele motivatie, sociale strategieën, denkfouten en leeftijdsverschillen

Ook voor leeftijdsverschillen binnen de samenhang tussen pestrollen en morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten zijn verschillende hypothesen opgesteld. Betreft leeftijdsverschillen werd verwacht dat bij een lagere mate van morele rechtvaardiging en emotionele attributie, jongere kinderen hoger scoren op de mate van aanmoediger, verdediger en buitenstaander dan oudere kinderen. Bij een lagere mate van morele rechtvaardiging werd verwacht dat jongere kinderen een hogere score op de mate van pesten hebben dan de oudere kinderen, maar dat zowel jongere als oudere kinderen laag scoren op emotionele attributie. Voor geen van de hypothesen is ondersteuning gevonden. Uit de analyses is namelijk geen verschil in samenhang naar voren gekomen tussen leeftijd en de mate van rolgedragingen in peestsituaties. Hierdoor kon er niet verder getoetst te worden op eventuele interactie-effecten met leeftijd. Een mogelijke verklaring voor het niet vinden van een significante samenhang tussen leeftijd en mate van rolgedragingen in peestsituaties is dat de verschillende pestrollen in de leeftijdscategorie van dit onderzoek (8 tot en met 12 jaar) wellicht vrij stabiel zijn. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat de mate van rolgedragingen in peestsituaties pas echt gaan veranderen wanneer de kinderen naar het voortgezet onderwijs gaan.

Beperkingen, sterke punten en suggesties voor toekomstig onderzoek

Er is sprake van een aantal beperkingen in het huidige onderzoek. Allereerst zijn in dit onderzoek slechts vier verschillende scholen onderzocht. Er is in dit onderzoek geen sprake is van een aselechte steekproef, waardoor de resultaten niet generaliseerbaar zijn naar alle basisschoolkinderen in Nederland. De steekproef bevat voornamelijk leerlingen van midden- en hogere klasse milieus. Er zou in vervolgonderzoek gewerkt moeten worden met een meer heterogene onderzoeksgroep waardoor er kan worden gekeken naar verschillen tussen kinderen uit hogere klasse milieus en lagere klasse milieus.

Ten tweede is er het uitblijven van een samenhang tussen de mate van gebruik van pestrollen en emotie attributie. Dit kan komen door een onvoldoende betrouwbaar meetinstrument. Ook zijn er slechts twee *happy victimizer* verhaaltjes gebruikt in dit onderzoek om de emotie attributie te meten. De verschillen in antwoorden tussen kinderen zijn daardoor moeilijker vast te stellen en het is daarom aan te raden om meerdere verhaaltjes af te nemen. Vervolgonderzoek zou daarom meerdere *happy victimizer* verhaaltjes moeten

gebruiken om een beter beeld te krijgen van de emotie attributie.

Ten slotte zouden in het vervolgonderzoek ook andere verklarende variabelen nagegaan kunnen worden, zoals bijvoorbeeld morele zelfrelevantie welke een invloed heeft op immorele gedragingen bij kinderen (Barriga, Morrison, Liao & Gibbs, 2001). Ook zal er weer een onderverdeling gemaakt moeten worden tussen de verschillende pestrollen, aangezien dat een sterk punt is van dit onderzoek. De onderverdeling in de verschillende pestrollen biedt de mogelijkheid om specifiek te kijken welke mechanismen een rol spelen in peestsituaties.

Samenvattend, in het huidige onderzoek is de samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten en rolgedrag bij kinderen van 8 tot en met 12 jaar in peestsituaties bestudeerd. Tevens is nagegaan of sekse en leeftijd een rol spelen in deze samenhang. Ook al worden de onderzoeksvragen in het huidige onderzoek niet volledig beantwoord, toch bieden de uitkomsten enig inzicht in de samenhang tussen morele motivatie, sociale strategieën en denkfouten en gedragingen bij pesten. Toekomstig onderzoek moet uitwijzen wat de specifieke mechanismen zijn die hierbij een rol spelen, rekening houdend met de beperkingen van dit onderzoek.

Literatuurlijst

- Arsenio, W., & Lemerise, E. A. (2001). Varieties of childhood bullying: values, emotion processes, and social competence. *Social Development, 10*, 59-73.
- Asendorpf, J. B. & Nunner-Winkler, G. (1992). Children's moral motive strength and temperamental inhibition reduce their immoral behavior in real moral conflicts. *Child Development, 63*, 1223–1235.
- Gibbs, J. C., Barriga, A. Q. & Potter, G. B. (2001). *How I Think Questionnaire, manual*.
- Barriga, A. Q., Morrison, E. M., Liau, K. A. & Gibbs, J. C. (2001). Moral cognition: explaining the gender difference in antisocial behavior. *Merrill-Palmer Quarterly, 47*, 532- 562.
- McCrea, S. M. (2007). Counterfactual thinking following negative outcomes: evidence for group and self-protective biases. *European Journal of Social Psychology, 37*, 1256–1271.
- Erath, S., Flanagan, K., & Bierman, K. (2008). Early adolescent school adjustment: associations with friendship and peer victimization. *Social Development, 17*, 853–870.
- Gasser, L. & Keller, M. (2009). Are the competent the morally good? Perspective taking and moral motivation of children involved in bullying. *Social Development, 18*, 798- 816.
- Gini, G. (2006). Social cognition and moral cognition in bullying: what's wrong? *Aggressive Behavior, 22*, 528–539.
- Gjerde, P. F., Block, J., & Block, J. H. (1986). Egocentrism and ego resiliency: personality characteristics associated with perspective-taking from early childhood to adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology, 51*, 423-434.
- Goossens, F. A., Olthof, T. & Dekker, P. H. (2006). New participants role scales: comparison between criteria for assigning roles and indications for their validity. *Aggressive behavior, 32*, 343-357.
- Hawley, P. H. (1999). The ontogenesis of social dominance: a strategy-based evolutionary perspective. *Developmental Review, 19*, 97-132.
- Hawley, P. (2002). Social dominance and prosocial and coercive strategies of resource control in preschoolers. *International Journal of Behavioral Development, 26*, 167–176.

- Hawley, P. H. (2003). Prosocial and coercive configurations of resource control in early adolescence: a case for the well-adapted Machiavellian. *Merrill-Palmer Quarterly*, *49*, 279-309.
- Hawley, P. H., Little, T. D., & Card, N. A. (2008). The myth of the alpha male: a new look at dominance-related beliefs and behaviors among adolescent males and females. *International Journal of Behavioral Development*, *32*, 76-88.
- Hawker, D. S. J., & Boulton, M. J. (2000). Twenty years research on peer victimization and psychosocial maladjustment: a meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *41*, 441-455.
- Hawker, D., & Boulton, M. (2001). Subtypes of peer harassment and their correlates. In J. Juvonen & S. Graham (Eds.). *Peer harassment in school: the plight of the vulnerable and the victimized* (pp. 378–397). New York: Guilford Press.
- Hawkins, D. L., Pepler, D. J., & Craig, W. M. (2001). Naturalistic observations of peer interventions in bullying. *Social Development*, *10*, 512–527.
- Juvonen, J., & Cadigan, J. (2002). Social determinants of public behavior of middle school youth: Perceived peer norms and need to be accepted. In T. Urdan (Ed.), *Adolescence and education. Vol. 2: Academic motivation of adolescents* (pp. 277–297). Greenwich, CT: Information Age Publishing.
- Kaukiainen, A., Björkqvist, K., Lagerspetz, K., Österman, K., Salmivalli, C., Rothberg, S., & Ahlbom, A. (1999). The relationships between social intelligence, empathy, and three types of aggression. *Aggressive Behavior*, *25*, 81-89.
- Kärnä, A., Voeten, M., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2009). Vulnerable children in different classrooms: classroom-level factors moderate the effect of individual risk on victimization. *Merrill-Palmer Quarterly*. In press.
- Krettenauer, D. & Eichler, D. (2006). Adolescents self-attributed moral emotions following a moral transgression: Relations with delinquency, confidence in moral judgment and age. *British Journal of Developmental Psychology*, *24*, 489-506.
- Menesini, E., Sanchez, V., Fonzi, A., Ortega, R., Costabile, A., & Lo Feudo, G. (2003). Moral emotions and bully: a cross-national comparison of differences between victims, bullies and outsiders. *Aggressive Behavior*, *29*, 515-530.
- Olthof, T., & Goossens, F. (2008). Bullying and the need to belong: early adolescents' bullying-related behavior and the acceptance they desire and receive from particular classmates. *Social Development*, *17*, 24–46.

- Pöyhönen, V., Juvonen, J., & Salmivalli, C. (2010). What does it take to stand up for the victim of bullying? The interplay between personal and social factors. *Merrill-Palmer Quarterly*, in press.
- Rigby, K., & Johnson, B. (2006). Expressed readiness of Australian schoolchildren to act as bystanders in support of children who are being bullied. *Educational Psychology*, 26, 425–440.
- Salmivalli, C. (2009). Bullying and the peer group: a review. *Aggression and Violent Behavior*, in press.
- Smetana, J. G. (2006). Social-cognitive domain theory: consistencies and variations in children's moral and social judgments. In M. Killen & J.G. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development* (pp. 119-153). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Salmivalli, C., & Voeten, M. (2004). Connections between attitudes, group norms, and behaviors associated with bullying in schools. *International Journal of Behavioral Development*, 28, 246–258.
- Trach, J., Heimel, S., Waterhous, T. & Neal, K. Bystanders responses to school bullying: a cross-sectional investigation of grade and sex differences. *Canadian Journal of School Psychology*, 25, 114-130.